

INGRIDA JAKUBAVIČIENĖ
PORTRETAS

JUOZAS ir JADVYGA TŪBELIAI

INGRIDA JAKUBAVIČIENĖ
PORTRETAS
JUOZAS ir JADVYGA TŪBELIAI

VILNIUS 2020

Monografiją recenzavo:

doc. dr. Dalia Bukelevičiūtė (Vilniaus universitetas),

prof. dr. Juozas Skirius (VDU Švietimo akademija)

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: paroduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Ingrida Jakubavičienė, 2020

© „Tyto alba“, 2020

ISBN 978-609-466-468-7

Turinys

Įvadas	7
--------------	---

PIRMOJI DALIS

Juozo ir Jadvygos veržlios jaunystės metai.....	23
Juozukas iš Ilgalaukių kaimo	25
Jadvygos vaikystė Gavenonių dvare	47
Diplomuoto agronomo darbo paieškos.....	81
Studijų metai Sankt Peterburge	96
J. Chodakauskaitės pirmieji drąsūs žingsniai į didžiąją politiką.....	104
J. Tūbelis išitraukia į nepriklausomos Lietuvos kūrimo darbus.....	120

ANTROJI DALIS

Juozo ir Jadvygos Tūbelių šeimos portretas	143
Santuoka ir šeiminio gyvenimo pradžia	145
Įkurtuvės nuosavame name.....	173
Šeimos laisvalaikis, kelionės ir atostogos.....	194
Tūbelių šeimos rato žmonės	205

TREČIOJI DALIS

Valdžios piramidės viršūnėje	225
Juozo Tūbelio sprendimai Lietuvos finansų ir ekonominėje politikoje	227
Ministro Pirmininko pareigos.....	254
Jadvygos Tūbelienės visuomeninė ir politinė veikla Kaune	291

KETVIRTOJI DALIS

Sunkių išbandymų ruožas	307
Juozo Tūbelio netektis	309
Be namų, be tėvynės.....	329

PENKTOJI DALIS

Naujas gyvenimas už Atlanto	347
Pirmieji metai Amerikoje	349
Jadvyga Tūbelienė – JAV pilietė ir valstybės tarnautoja	375
Jadvygos gyvenimo saulėlydis	400
Dukters Marijos Tūbelytės-Kuhlmann likimas.....	411
Apibendrinimas.....	433

Ingrida Jakubavičienė

PORTRAIT: Juozas and Jadvyga Tūbelis

Summary	439
Šaltiniai ir literatūra	447
Asmenvardžių rodyklė	459

Įvadas

Juozo Tūbelio (1882–1939) ir Jadvygos Tūbelienės (1890–1988) vardai daugeliui istorikų bei besidominčiųjų istorija tikrai yra žinomi. Ilgametis Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas, žemės ūkio ir valstybės turtų, švietimo ir finansų ministras, ekonomistas, finansininkas ir Lietuvių tautininkų sąjungos vadovas J. Tūbelis ir aktyvi visuomenininkė, žurnalistė, Užsienio reikalų ministerijos tarnautoja J. Tūbelienė neabejotinai priklausė Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) politiniam elitui.

Tarpukario Lietuvos „svainių respublika“ pasižymėjo būtent šia įdomia ypatybe, kad šalį valdė svainiai – Prezidentas Antanas Smetona ir ištikimas jo bičiulis Ministras Pirmininkas Juozas Tūbelis, o neformaliai ar užkulisinei politikai vadovavo jų žmonos – seserys Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė. Labiausiai šis politinis kvartetas stebino užsienio diplomatus, tad savo raportuose šie dažnai pabrėždavo, jog pirmiesiems Lietuvos asmenims gana didelę įtaką turinčios jų žmonos. Didžiosios Britanijos pasiuntinio Baltijos valstybėms Hju Montgomerio Knatčbulo-Hugeseno (Hughe Montgomery Knatchbull-Hugessen) pranešimuose į Londoną taip pat teigta, kad dvi seserys, Prezidento ir Ministro Pirmininko žmonos Sofija ir Jadvyga, dariusios didelę įtaką Vyriausybei.¹ Jungtinių Amerikos Valstijų pasiuntinys Kaune Frederikas V. Kolemanas

¹ Žalys V., *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, Vilnius: Edukologija, 2012, t. 2, pirmoji dalis, p. 42.

(Frederick W. Coleman) savo raportuose pažymėjo: „Ponios Smetonienė ir Tūbelienė neturėjusios valstybinių pareigų, bet aktyviai tvarkiusios valstybės reikalus. Galbūt nevisiškai sugebėjusios įvertinti 1939 m. pasikeitusios vidaus ir užsienio padėties, bet tuometėje arenoje, manoma, abi buvusios valingos ir sumanios asmenybės.“² Lietuvos ir užsienio šalių diplomatai su pagarba prisiminė J. Tūbelienę net jai pasitraukus į Vakarų. Korespondencijoje, skirtoje Prezidentui A. Smetonai, dažnai buvo perduodami šilti linkėjimai ir jo svainei.³

Neginčytinas faktas, kad Juozas ir Jadvyga Tūbeliai yra labai įdomios ir ryškios asmenybės, šiandien sakytume – pirmo ryškumo žvaigždės. Galima būtų teigti, jog Tūbeliai buvo tuometės visuomenės elito šeima. Jadvyga – išsilavinusi, ambicinga, drąsi ir net linkusi į avantiūrizmą, bet kartu ir karšta patriotė, energinga valstybės tarnautoja, aktyvi politinių įvykių dalyvė. Ji visą laiką ištikimai rėmė savo vyro J. Tūbelio bei svainio A. Smetonos politinius siekius. Išorinis J. Tūbelienės žavesys amžininkus veikė dar labiau nei skvarbus protas, ryžtingas charakteris, principingas būdas. Kaip reto proto, gabumų ir elegancijos moterį, ją įvertino 1939 m. Lietuvos kariuomenės baliuje lankęsis Lenkijos karo atašė Kaune Leonas Mitkievičius (Leon Mitkiewitcz). Jis pažymėjo: „Aprašant šį balių reikia atiduoti pagarbą lietuvių moterų grožiui ir žavumui. Lietuvės to tikrai nusipelnė, bet mano plunksna nėra tiek įgudusi ir tokia talentinga, kad rastų tinkamą formą ir tinkamus žodžius. Ponios Indrišiūnienė, Tūbelienė, Lozoraitienė ir Raštikienė – finansų ministro, buvusio ministro pirmininko, užsienio reikalų ministro ir vyriausiojo kariuomenės vado žmonos – man atrodė kaip lietuvių dievaitės, atstovaujancios Lietuvos moterų grožio ir žavesio atmainoms.“⁴

J. Tūbelis – ramaus būdo, tačiau labai užsispyręs ir atkaklus, kai reikia siekti tikslo, „gaspadoriškas“, kai kalba pasisuka ne tik apie asmeninius finansus, bet ir visos valstybės turtą. Juozas buvo kilęs iš valstiečių, bet

² Sennas A. E., F. W. Colemanas – JAV pasiuntinys Pabaltijo valstybėse 1922–1931 metais, *Lituanistika*, 1992, Nr. 1, p. 143–147.

³ *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, sud. D. Dapkutė, Kaunas: VDU leidykla, 1999, p. 323–324, 390.

⁴ Mitkiewitcz L., *Kauno atsiminimai (1938–1939)*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 337.

finansišškai Tūbelių ūkis buvo gal net našesnis ir pelningesnis nei Antano Chodakausko dvaras. J. Tūbelio tėvas buvo paveldėjęs 20 hektarų žemės, per kelerius metus padidino ūkį iki 56 hektarų, vėliau nupirko dar apie 200 hektarų ūkį, be to, nuomojosi po baudžiatvarkos panaikinimo nuygyventą Augustinavos dvarą. Ir A. Chodakauskas, ir senasis Juozas Tūbelis buvo bažnyčių geradariai: A. Chodakauskas finansavo Suosto bažnyčios (dabar Biržų r.) statybą, todėl jo ir žmonos palaikai ilsisi šios bažnyčios šventoriuje, o J. Tūbelis buvo pagrindinis Panemunėlio bažnyčios fundatorius. 1933 m. mirusį Juozą Tūbelį, Ministro Pirmininko tėvą, palaidojo ne bažnyčios šventoriuje, o Joneliškių kapinėse prie Panemunėlio Rokiškio r., pastatė jam gražų mauzoliejų.

Savo išsilavinimu ir plačiu akiračiu, veiklumu, elegantiška išvaizda ir maloniu būdu J. Tūbelis galėjo sužavėti daugelį moterų. Veikiausiai tikrai ne paskutinį vaidmenį suvaidino tas faktas, jog nuo Mintaujios gimnazijos laikų jis buvo artimas A. Smetonos bičiulis, pelnęs patikimo žmogaus reputaciją. Todėl Jadvygos artimieji pritarė iš pradžių artimesnei draugystei su Juozu, o vėliau – ir jų santuokai.

Kone pusę nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikotarpio užėmęs antro žmogaus valstybėje pozicijas J. Tūbelis, deja, negali pasigirti pelnyta pagarba ir populiarumu visuomenėje. Ir keista, ir liūdna, kad šis tikrai bet kuriam nepriklausomos Lietuvos Prezidentui savo autoritetu prilygstantis Pirmosios Lietuvos Respublikos kūrėjas 2017 m. BNS tyrimų agentūros atliktoje apklausoje nepateko į populiariausių Lietuvos šimtmečio veikėjų penkioliktuką. Šiame tyrime apklaustų 1 013 gyventojų ir istorikų pasisakė, kad Lietuvos valstybingumui per paskutinį šimtmetį labiausiai nusipelnė pirmoje vietoje reitinguotas tautinio atgimimo tėvas Jonas Basanavičius, antroje – Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, trečioje – Prezidentas Antanas Smetona. Toliau dešimtukas atrodė taip: ketvirtas – Prezidentas Valdas Adamkus, penktas – su sovietų okupacija kovojusių partizanų vadas Jonas Žemaitis-Vytautas, šeštas – Prezidentas Algirdas Brazauskas, septintas – kunigas, krikščionių demokratų lyderis, 3 dešimtmečio žemės reformos autorius Mykolas Krupavičius, aštuntas ir devintas – tarpukario Prezidentai

Aleksandras Stulginskis ir Kazys Grinius, o dešimtuką baigė vyskupas disidentas Sigitas Tamkevičius. 11–15 vietas, galutiniais vertinimais, užėmė Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis vyresnysis, tarpukario politikai Ernestas Galvanauskas, Mykolas Sleževičius, Augustinas Voldemaras ir Steponas Kairys.⁵ J. Tūbelio pavardės nerasime 2006 m. bei 2011 m. atliktų moksleivių apklausų rezultatuose renkant dvidešimt žymiausių Lietuvos istorijos asmenybių. Abiejų apklausų respondentai įvertino Antaną Smetoną, Joną Basanavičių, Joną Mačiulį-Maironį, Valdą Adamkų, Martyną Mažvydą, Simoną Daukantą, Vytautą Landsbergį, Kazį Grinių.⁶ Tenka konstatuoti, jog ilgamečio Ministro Pirmininko politinio ir ekonominio darbo indėlis yra per menkai įvertintas, nepakankamai akcentuojamas, todėl populiarumu gali džiaugtis tik Prezidentas A. Smetona, o jo ilgametis bendražygis J. Tūbelis yra tarsi išstumtas į užribį.

Ši knyga, manytina, padės išryškinti J. Tūbelio politinę autoritetą, tačiau tai nėra pagrindinis tikslas. Politinę biografiją pakankamai išplėtojo kiti tyrinėtojai, tačiau kaip tik pasigendama J. Tūbelio asmenybės, charakterio ir vertybių, taip pat jo artimiausios aplinkos, šeimos narių – žmonos Jadvygos ir dukters Marijos – paveikslo.

Parašiusi monografiją, skirtą Prezidento Antano Smetonos ir Sofijos Smetonienės duetui⁷, autorė sulaukdavo skaitytojų klausimų, ar panaši knyga pristatys ir Tūbelių šeimą. Toks sumanymas jau seniai kirbėjo autorės galvoje, tačiau kelerius metus teko tik brandinti knygos turinį, rinkti dokumentinę medžiagą, išblaškytą po įvairius valstybinius ir privačius archyvus, ieškoti žmonių, galinčių pasidalyti naujais, netyrinėtais šaltiniais. Ši kelerių metų distancija padėjo neskubant analizuoti ir vertinti įvairias Tūbelių biografines detales.

Nauju postūmiu imtis Tūbelių portreto tapo dar vienas susitikimas su Tūbelių vaikaičiu Peteriu Kuhlmannu. 2018 m. spalį jam lankantis protėvių gimtinėje, turėjome progą kelias dienas pakeliauti po Lietuvą,

⁵ 2018 01 02 BNS informacija. Lietuvos naujienos. Labiausiai nusipelnę Lietuvos šimtmečio žmonės. Prieiga per internetą: <<https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/labiausiai-nusipelne-lietuvos-simtmečio-zmones-1604613/>>, žiūrėta 2019 07 12.

⁶ Gumuliauskas A., XIX a. lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio įvaizdis bendrojo lavinimo mokykloje, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2011, t. 12, p. 242.

⁷ Jakubavičienė I., *Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos*, Vilnius: Versus aureus, 2016.

aplankyti su Tūbelių šeimos istorija susijusias vietas. Šiose kelionėse užsimezgsios naujos diskusijos paskatino prisiminti glaudų bendradarbiavimą autorei rašant knygą „*Seserys. Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė*“⁸, iš naujo perskaityti 2011 m. interviu, dar daugiau klausti ir domėtis, kas siejo Juozą ir Jadvygą, kodėl tokios skirtingos asmenybės apskritai kūrė šeimą. O gal tikroji šeimos prasmė anuomet buvo suprantama kitaip nei šiandien?

P. Kuhlmannas dosniai dalijosi turimomis Tūbelių šeimos nuotraukomis, savo mamos – vienintelės Tūbelių dukters Marijos Rimos Tūbelytės-Kuhlmann (1923–2014) – namuose rastais laiškais, dokumentais bei kita istoriniam tyrimui naudinga medžiaga. Jis atvirai dėstė savo mintis, kaip Jadvyga įsivaizdavo lyderystę, kaip ji, turėdama daugybę progų tiesiogiai bendrauti įvairiausiomis temomis, galėjo sužinoti Prezidento A. Smetonos ir vyro Ministro Pirmininko J. Tūbelio pozicijas įvairiais klausimais bei bandyti koreguoti jas savo nuomone ar pastabomis. Ji sunkiai įsivaizduojama tik motinų ir vaikų organizacijų globėjos vaidmenyje. Jadvygos nuomonė apie įvairius žmones buvo labai tvirta. Vienus asmenis mėgo dėl kelių aiškių priežasčių, kitus laikė nepakenčiamais, nekompetentingais ar net pavojingais – visada turėjo savų argumentų.⁹

Didžiudamasis močiute P. Kuhlmannas sakė: „Kadangi J. Tūbelis turėjo labai mažai laiko bei nelabai mėgo būti žmonių apsuptyje, visuomenėje kur kas labiau matoma buvo Jadvyga. Jeigu J. Tūbelienė gyventų šiais laikais, ji neabejotinai taptų ministre: ji buvo išsilavinusi ir labai ambicinga moteris, kuri lyčių skirtumuose nematė jokių kliūčių, niekada nekreipė dėmesio į žmogaus kilmę, bet žiūrėjo, koks jis.“¹⁰

Interviu su J. Tūbeliene P. Kuhlmannas užrašė studijuodamas (apie 1976 m.) Viskonsino universitete, paprašytas istorijos kursų dėstytojo Alfredo Eriko Seno (Alfred Erich Senn), ir jų kopijas pateikė šios knygos autorei. P. Kuhlmannas ne kartą viešai išreiškė apgailėstą jaunystėje neišmokęs lietuvių kalbos ir iki šiol juntąs tam tikrą barjerą,

⁸ Jakubavičienė I., *Seserys. Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė*, Vilnius: Versus aureus, 2014.

⁹ 2013 08 26 P. Kuhlmanno laiškas I. Jakubavičienei, autorės archyvas.

¹⁰ 2012 11 09 I. Jakubavičienės interviu su P. Kuhlmannu apie J. Chodakauskaitės veiklą Berlyne, Šveicarijoje ir Paryžiuje, autorės archyvas.

trukdantį dar geriau pažinti Juozo ir Jadvygos Tūbelių nuveiktus darbus Lietuvos valstybės labui. Tačiau tai netrukdo jam didžiuotis seneliais bei jausti labai šiltus jausmus jų ir motinos brangintai tėvynei Lietuvai. Ši knyga taip pat, tikimės, prisidės prie Tūbelių šeimos atminimo.

Nesuklystume teigdami, jog knyga iš dalies atspindi ir P. Kuhlmanno norą visą Tūbelių šeimos istorinį palikimą padovanoti Lietuvai. 2016 m. jis padovanojo Lietuvai paveldėtą motinos Marijos Tūbelytės-Kuhlmann tapybos darbų kolekciją – ji šiuo metu saugoma Kaune, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. 2017 m. jis dalį Tūbelių šeimos archyvo padovanojo Istorinei Lietuvos Respublikos Prezidentūrai Kaune. 2019 m., rengiant šią knygą, P. Kuhlmannas pateikė naujų nuotraukų, laiškų ir atvirlaiškių bei kitų dokumentų, kurie Lietuvos istorija besidominčiai auditorijai leis sužinoti dar daugiau įdomios faktologinės ir faktografinės medžiagos.

Tikimės, jog dažnas skaitytojas šią knygą skaitys kaip unikalios šeimos istoriją ir nuoširdžiai supras, įvertins, o gal net pamils šiuos žmones. Tačiau pagrindinis monografijos ypatumas yra ne tik šeimos istorija, atveriamos knygos herojų asmeninės paslaptys ar išgyventos politinės intrigos. Unikalus šių nepriklausomos Lietuvos valstybės elito atstovų gyvenimas suteiks puikių patriotizmo ir pasiaukojamo atsidavimo valstybės gerovės labai pamokų, kurių dažnai pasigendame šiandiniame politiniame gyvenime.

Šių laikų sociologai tvirtina, kad XX a. Vakarų visuomenės pasižymėjo reikšmingais demografiniais ir vertybiniais lūžiais, susijusiais su šeimos gyvenimu. Dėl modernizacijos ir individualizacijos vyko svarbios vertybių permainos, palietusios ir šeimos gyvenimą: vis labiau akcentuojama lygių galimybių svarba, žmogaus pasirinkimo laisvė. Saviraiškos ir savęs realizavimo siekiai neišvengiamai atsispindėjo ir šeimos narių – tiek sutuoktinių ar partnerių, tiek skirtingų šeimos kartų – tarpusavio santykiuose, keisdami šeiminių gyvenimo formas, kokybę ir su juo siejamus lūkesčius.¹¹

¹¹ Savicka A., Šeimos vertybės, *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, kol. mon. [R. Žiliukaitė ir kt.], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 24.

Kaip įsivaizduojame šeimos portretą? Dažnas tipinę šeimą įsivaizduoja kaip tėvą ir motiną, sėdinčius gražiuose krėsluose su aplink stovinčiais vaikais. Panašų tipinį fotografo įamžintą Tūbelių šeimos portretą pamatysime ir šioje knygoje. Tačiau čia pavaizduoti ne visai tipinio modelio šeimos nariai, jų sąveika, gebėjimas siekti tikslų, daryti karjerą bei brandinti savo asmenybes. Prie bendro pietų stalo ar ramiam vakarui salone ši šeima susirinkdavo labai retai – kiekvieno jų dienotvarkė buvo aktyvi ir per dieną jie artimiau pabendraudavo vos keliasdešimt minučių. Tad iš pateikiamo Tūbelių portreto bus puikiai matyti labai veiklios asmenybės, kurioms politinę karjerą suderinti su šeiminiu gyvenimu tapo nemenku iššūkiu.

Ši knyga skirta plačiajam skaitytojų ratui, tačiau tyrimą stengėms atlikti vadovaudamiesi moksliniam darbui taikytiniais metodais ir remdamiesi įvairiais publikuotais bei nepublikuotais šaltiniais ir literatūra. Pirmiausia keletas žodžių apie panaudotą archyvinę medžiagą. Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau LCVA) Fotodokumentų skyriuje saugoma nemaža vertinga J. Tūbelio bei J. Tūbelienės nuotraukų kolekcija padėjo iliustruoti dalį tekstų. Autorė naudojos ir šio archyvo Rašytinių dokumentų skyriaus fondais: Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone (f. 656), Lietuvos konsulato Niujorke (f. 658), Lietuvos konsulato Čikagoje (f. 663). Apie Juozo ir Jadvygos Tūbelių dalyvavimą Lietuvių tautininkų sąjungos veikloje byloja dokumentai, saugomi Lietuvių tautininkų sąjungos fonde (f. 554). Kauno regioniniame valstybės archyve saugomi J. Tūbelienės nuosavybės dokumentai (f. 209, F-R-292), padedantys rekonstruoti namo statybos bei nacionalizavimo 1940 m. detales. VDU Lietuvių išeivijos institute su J. Tūbelienės veikla JAV susijusių dokumentų pavyko rasti A. Smetonos bei B. Kviklio fonduose. Keletą J. Tūbelienės laišku, rašytų Prezidento A. Smetonos marčiai Birutei Smetonienei bei jos vaikams, pavyko surasti Klivlando lietuvių kultūros dokumentavimo centre. Labai netikėtą J. Tūbelienės asmeninio gyvenimo JAV detalių padėjo rekonstruoti privačių asmenų – Inos Kozel¹² ir

12 Ina Kozel-Skardžiūtė – Prezidento A. Smetonos apsaugos karininko ltn. Povilo Skardžiaus dukterė. Nuo 1949 m. P. Skardžius su šeima, pasinaudodamas S. Smetonienės parama, apsigyveno Klivlande ir kelis dešimtmečius artimai bendravo su Smetonų šeima bei J. Tūbeliene.

Audronės Baltuškaitės¹³ – išsaugoti J. Tūbelienės rašyti laišakai, kurių kopijos buvo duotos monografijos autorei.

Autorė gausiai rėmėsi įvairiais pranešimais apie J. Tūbelio ir J. Tūbelienės veiklą Lietuvos¹⁴ ir lietuvių išeivijos JAV spaudoje¹⁵. J. Tūbelienė su dukterimi Marija iš Lietuvos pasitraukė 1940 m. birželį, tad remiantis archyviniais dokumentais bei istoriografija knygoje išsamiai papasakotas jų gyvenimas ir veikla JAV.¹⁶

Iki šiol daugiausia tyrinėta J. Tūbelio ir J. Tūbelienės politinė bei visuomeninė veikla, kuri buvo labai reikšminga ne tik tuometei sostinei Kaunui, bet ir visai Lietuvai. Pirmasis leidinys, skirtas ilgamečiam Lietuvos Ministrui Pirmininkui įamžinti, pasirodė dar 1936 metais.¹⁷ Įdomių faktų apie ankstyvąjį J. Tūbelio politinės veiklos periodą savo publikacijose pateikė Martynas Yčas¹⁸. J. Tūbelio ekonominė politika pirmiausia buvo analizuota ekonomisto Domo Cesevičiaus darbuose¹⁹, o finansų politika – Kazimiero Sruogos²⁰ ir kitų autorių tyrimuose.

Nepriklausomos Lietuvos Respublikos istorija, kur gana palankiai įvertinta Ministro Pirmininko J. Tūbelio veikla, pasirodė JAV 1943 metais. Tai buvo greit populiarumą pelnusi buvusio JAV diplomato, dirbusio Lietuvoje, Oveno Noremo (Owen Norem)²¹ knyga. Joje labai plačiai ir suprantamai pristatyti tarpukario Lietuvos pasiekimai, sėkmingai

13 Audronė Baltuškaitė – J. Tūbelio sesers Onos anūkė.

14 „Lietuvos aidas“ (1918–1940), „Lietuvos žinios“ (1922–1940), „Diena“ (1929–1939), „Vairas“ (1914–1940), „Naujoji Romuva“ (1931–1940), „Mūsų kraštas“ (1930–1938), „Lietuvos ūkininkas“ (1905–1918), „Lietuvos ūkis“ (1921–1928), „Lietuvos ūkis ir rinka“ (1930–1932), „Sekmadienis“ (1928–1940), „Motina ir vaikas“ (1929–1940), „Naujoji vaidilutė“ (1921–1940), „Moteris ir pasaulis“ (1937–1940) ir kiti.

15 „Dirva“ (1940–1988), „Draugas“ (1940–1988), „Vienybė“ (1940–1945).

16 *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, sud. D. Dapkutė, Kaunas: VDU leidykla, 1999.

17 *Juozo Tūbelio gyvenimo ir veiklos bruožai: jo 10 metų ministeriavimo sukakčiai paminėti*, parengė Kauno tautininkų laikraštinių apylinkė, Kaunas: „Pažangos“ b-vė, 1936.

18 Yčas M., *Atsiminimai: Nepriklausomybės keliais*, 2-oji laida, Chicago: Jono ir Martyno Yčų knygų fondas, 1991.

19 Cesevičius D., *Visuomeniškumo argumentas mūsų laikų santvarkoje*, *Ekonomika*, 1935, Nr. 4, p. 293–326; Cesevičius D., *Valstybė ir ūkis*, *Vairas*, 1934, Nr. 3, p. 293–300.

20 Sruoga K., Lietuvos finansų politika Juozo Tūbelio vadovybėje, *Vairas*, 1934, Nr. 11, p. 367–377.

21 Owen I. C. Norem – JAV nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Kaune nuo 1937 m. lapkričio 26 d. iki pasiuntinybės likvidavimo 1940 m.

įveiktos ekonominės ir politinės krizės ir kodėl taip dramatiškai 1940 m. birželio 15 d. tartum smiltys smėlio laikrodyje išseko nepriklausomos Lietuvos laikas.²²

J. Tūbelio veiklos nepamiršo įvertinti ir JAV lietuvių išeivijos istorikai. Pirmiausia minėtinas Antanas Merkelis: solidžioje monografijoje „Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla“ jis gana plačiai nušvietė ir Prezidento santykį su ilgamečiu Ministru Pirmininku J. Tūbeliu bei jų kartu vykdytą vidaus ir užsienio politiką.²³ J. Tūbeliui ir J. Tūbelienei nemažai dėmesio skirta ir buvusio Prezidento A. Smetonos adjutanto Vaclovo Šliogerio atsiminimuose.²⁴ Lietuvių išeivijos istorikas Jonas Švoba knygoje „Seiminė ir prezidentinė Lietuva“ teigė, jog 1929–1939 metus apskritai derėtų vadinti Smetonos ir Tūbelio valdymo laikotarpiu, o ne tik Smetonos Lietuva.²⁵ 1992 m. Čikagoje išleistame Juozo Jakšto veikale „Nepriklausomos Lietuvos istorija 1918–1940“ taip pat pripažįstamas didelis J. Tūbelio indėlis.²⁶

Sovietinės Lietuvos istorikų darbuose J. Tūbelis kartu su Prezidentu A. Smetona buvo apibūdinami kaip fašistinės diktatūros vadovai, turintys prisiimti visą atsakomybę už darbo liaudies išnaudojimą buržuazinėje Lietuvoje.²⁷ Lietuvai atgavus nepriklausomybę istorikai galėjo iš naujo įvertinti tarpukario valstybės įvykius ir politinius veikėjus. Pirmasis gana ryškų Ministro Pirmininko J. Tūbelio paveikslą mokslinių straipsnių rinkinyje „Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)“ pristatė Česlovas Bauža²⁸, bet vėliau šis pradėtas mokslinis tyrimas nebuvo

²² Norem O., *Timeless Lithuania*, Chicago: Amerlith press, 1943.

²³ Merkelis A., *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964.

²⁴ Šliogeris V., *Antanas Smetona: žmogus ir valstybininkas: atsiminimai*, Sodus (Michigan): Bachunas, 1966.

²⁵ Švoba J., *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*, Vilnius: Vyturys, 1990.

²⁶ Jakštas J., *Nepriklausomos Lietuvos istorija 1918–1940*, Chicago, 1992.

²⁷ *Vyriausybė kapitalo tarnyboje*, kol. mon. [G. Rudis ir kt.], Vilnius: Mokslas, 1984; Bulavas J., *Buržuazinių valstybių formos ir režimai*, Vilnius: Mintis, 1966; Jurginis J., *Lietuvos TSR istorija*, vadovėlis vidurinėms mokykloms, Vilnius: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1959; Jurginis J., *Lietuvos TSR istorija*, vadovėlis VII–IX klasėms, Vilnius: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1970.

²⁸ Bauža Č., Juozas Tūbelis, *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)*, sud. R. Čepas, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 328–367.

pratęstas. Prezidento A. Smetonos ir Ministro Pirmininko J. Tūbelio tandemas, jo sėkmė ir klaidos buvo analizuoti Liudo Truskos monografijoje „Antanas Smetona ir jo laikai“²⁹. J. Tūbelio siekius vykdyti subalansuotą ir socialiai atsakingą ekonominę politiką tyrinėjo ekonomistas Vladas Terleckas³⁰, Zenonas Norkus³¹ bei Andrius Grodis³².

Reikšmingą J. Tūbelio indėlį ir aktyvų dalyvavimą formuojant užsienio politiką savo tyrimuose akcentavo Vytautas Žalys: autorius paneigė mitą apie Ministro Pirmininko apolitiškumą ir domėjimąsi tik ūkio problemomis.³³ Istorikas Alfonsas Eidintas monografijoje „Antanas Smetona ir jo aplinka“ atskirą skyrių paskyrė labai glaudžiai su Prezidentu sąveikavusiems Juozui ir Jadvygai Tūbeliams bei pabrėžė, jog ne giminystė, o bendradarbiavimas, panašios politinės pažiūros ir ilgametė bičiulystė lėmė darnų šio tandemo darbą.³⁴ 2013 m. pasirodė išsami kolektyvinės studijos „Lietuvos istorija“ X tomo 1 dalis. Šioje dalyje nagrinėjami modernios Lietuvos valstybės formavimosi procesai nuo Pirmojo pasaulinio karo iki 1928 m., pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio. Istorikų kolektyvas (D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičenonis), analizuodamas politinės sistemos raidą, Seimų darbą, 1926 m. valstybės perversmą bei autoritarizmo teisinius ir politinius pagrindus, žinoma, negalėjo neaparti ir J. Tūbelio veiklos pirmuosiuose Ministrų Kabinetuose.³⁵ 2015 m.

29 Truska L., *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

30 Terleckas V., „Gaspadoriškasis“ Juozas Tūbelis, *Pinigų studijos*, 2000, Nr. 2, p. 70–77; Terleckas V., Premjero Juozo Tūbelio ekonominė politika ir jos pamokos, *Lietuvos istorijos klastojimo ir niekinimo iššūkiai*, Vilnius: Versmė, 2009, p. 237–240.

31 Norkus Z., *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorijos sociologijos požiūriu*, Vilnius: Aukso žuvis, 2014.

32 Grodis A., Žemės ūkio kooperacija ir Lietuvos ūkininkų ekonominė pažanga, *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*, kol. mon. [D. Bukelevičiūtė ir kt.], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 99–142.

33 Žalys V., *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, t. 1, Vilnius: Versus aureus, 2007; Žalys V., *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, t. 2, 1 dalis, Vilnius: Edukologija, 2012.

34 Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

35 Blažytė-Baužienė D. ir kt., *Lietuvos istorija (Nepriklausomybė 1918–1940)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, t. 10, 1 d.

publikuota nepriklausomos Lietuvos istorijos 2 dalis pateikia kito autorių kolektyvo tyrimus, kuriuose taip pat epizodiškai analizuojamas J. Tūbelio vaidmuo vadovaujant Ministrų Kabinetams, ūkinei ir finansinei šalies politikai; J. Tūbelio veikla čia aptarta istorikų Algimanto Kasparavičiaus ir Gedimino Vaskelos parengtuose tekstuose.³⁶ Glaustą J. Tūbelio biografiją „Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. vyriausybės ministrų biografiniam žodynui“ parengė Algis Bitautas ir Mindaugas Tamošaitis.³⁷ Tūbelių giminės istoriją rekonstruoti padėjo Tūbelių palikuonės Audronės Baltuškaitės pasakojimas „Tūbeliai ir jų palikuonys“.³⁸

2019 m. išleista Jono Rudoko politinė biografija „Juozo Tūbelio laikai“, skirta įvairialypei J. Tūbelio politinei ir ekonominei veiklai nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.).³⁹ Socialinių mokslų (ekonomikos) daktaras J. Rudokas, jau daug metų pasinėręs į savarankiškas istorijos studijas, publikavęs įvairių istorinių straipsnių bei knygų, nutarė išsamiau paanalizuoti J. Tūbelio biografiją ir suaktualinti šią istorinę asmenybę. Galima teigti, jog tai išties plačiausiai socialinę, ekonominę ir finansinę J. Tūbelio politiką pristatanti studija, išryškinanti svarbiausius J. Tūbelio pasiekimus. Kaip profesionalus ekonomistas, autorius rimtai polemizuoja su kitais J. Tūbelio ekonominės politikos vertintojais ir pateikia naujų įdomių įžvalgų. Vis dėlto autorius nesiryžo leisti į detalesnius asmenybės tyrimus, gana santūriai pristatė ir jo šeiminių gyvenimą, tartum griežtai apsisibrėždamas laikytis klasikinių politinės biografijos rėmų.

Palyginti su gana gausia J. Tūbelio veiklos istoriografija, J. Tūbelienės biografiniai tyrimai atrodo kukliai. Pirmąją J. Tūbelienės biografiją parengė Birutė Novickienė ir publikavo „Lietuvių enciklopedijoje“.⁴⁰ J. Tūbelienės visuomeninė bei politinė veikla plačiausiai pristatyta I. Ja-

³⁶ Bendikaitė E. ir kt., *Lietuvos istorija (Nepriklausomybė 1918–1940)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, t. 10, 2 d.

³⁷ Bitautas A., Tamošaitis M., Juozas Tūbelis, *Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. vyriausybės ministrų biografinis žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, p. 442–447.

³⁸ Baltuškaitė A., *Tūbeliai ir jų palikuonys*. Giminės istorijos tyrimo rankraštis.

³⁹ Rudokas J., *Juozo Tūbelio laikai*, Vilnius: Žemės trauka, 2019.

⁴⁰ Novickienė B., Tūbelienė-Chodakauskaitė Jadvyga, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1953–1985, t. 31, p. 539–540.

kubavičienės moksliniuose straipsniuose⁴¹ bei monografijose „Seserys. Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė“, „Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos“.⁴² J. Tūbelienės veiklos epizodai minimi amžininkų Petro Klimo⁴³, Stasio Raštikio⁴⁴, Konstantino Šakenio,⁴⁵ Prezidento A. Smetonos asmeninio sekretoriaus A. Merkelio parengtoje A. Smetonos biografijoje⁴⁶ bei Prezidento A. Smetonos adjutanto Vaclovo Šliogerio atsiminimuose.⁴⁷ Atliekant Chodakauskų giminės tyrimą remtasi Vytauto Siudiko ir Sauliaus Žaldoko genealoginiais tyrimais⁴⁸.

Rekonstruojant J. Tūbelienės indėlį į Lietuvos moterų organizacijų veiklą, socialinius ir politinius projektus, remtasi Virginijos Jurėnienės atliktais Lietuvos moterų organizacijų veiklos tyrimais.⁴⁹ J. Tūbelienės įtaką Lietuvos politiniams sluoksniams savo tyrimuose epizodiškai yra paminėję istorikai Juozas Skirius⁵⁰, Algimantas Kasparavičius⁵¹ bei Zenonas Butkus⁵².

- 41 Jakubavičienė I., Jadvyga Tūbelienė visuomeniniame Kauno gyvenime XX a. 3–4 dešimtmečiais, *Kauno istorijos metraštis*, 2014, Nr. 14, p. 107–124; Jakubavičienė I., Jadvygos Chodakauskaitės-Tūbelienės visuomeninės ir politinės veiklos epizodai (1918–1940 m.), *Istorija*, 2014, t. 92, p. 32–42.
- 42 Jakubavičienė I., *Seserys. Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė*, Vilnius: Versus aureus, 2014; Jakubavičienė I., *Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos*, Vilnius: Versus aureus, 2016.
- 43 Klimas P., *Dienoraštis 1915–1919*, Chicago, 1988; Klimas P., *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, Vilnius: Mintis, 1991; Klimas P., *Iš mano atsiminimų*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990.
- 44 Raštikis S., *Lietuvos likimo keliais*, Vilnius: Baltijos kultūros fondas, 1996, p. 415.
- 45 Šakenis K., *Iki „Vaizdų ir minčių nelaisvėje“*, Vilnius: SPAB „Lietuvos geležinkeliai“, Informacijos leidybos centras, 1997.
- 46 Merkelis A., *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964.
- 47 Šliogeris V., *Antanas Smetona: žmogus ir valstybininkas: atsiminimai*, Sodus (Michigan): Bachunas, 1966.
- 48 Siudikas V., Žaldokas S., Vitartų dvaro Chodakauskų šeimos kilmė, *Šiaurietiški atsivėrimai*, Pasvalio krašto istorijos ir kultūros žurnalas, 2011, Nr. 1 (30), p. 16–28.
- 49 Jurėnienė V., *Lietuvos moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006; Jurėnienė V., Lietuvos moterų taryba ir jos veikla valstybėje XX a. 3–4 dešimtmečiuose, *Parlamentarizmo studijos*, 2005, Nr. 4; Jurėnienė V., I-asis ir II-asis moterų suvažiavimai: Lietuvos moterų judėjimo siekiai ir išdavos, *Kauno istorijos metraštis*, 2005, t. 6, p. 113–135.
- 50 Skirius J., *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*, Vilnius: Vaga, 2001.
- 51 Kasparavičius A., SSRS ir 1926 metų perversmas Lietuvoje: diplomatija prieš demokratiją, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1998, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1999, p. 115–156.
- 52 Butkus Z., Jei opozicija gauna paramą iš svetur, *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8–9, p. 80–84; Butkus Z., SSRS intrigos Baltijos šalyse 1920–1940, *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7, p. 140–150.

Kaip gyveno Tūbelių šeima, kokia buvo jų kasdienybė ir įsimintini įvykiai, daug papasakojo Tūbelių duktė Marija. Pažįstami ir draugai visą laiką skatino ją ne tik kurti, bet ir parašyti autobiografinę knygą, publikuoti atsiminimus apie savo tėvus – autoritetingus Lietuvos politikos dalyvius ir visuomenės veikėjus. 1987 m. su šeima iš Taivano sugrįžusi gyventi į JAV ir įsikūrusi Floridoje, gana didelę ir aktyvią lietuvių bendruomenę turinčiame Sent Piterberge, Marija ne kartą buvo raginta užrašyti atsiminimus apie savo tėvus Juozą ir Jadvygą Tūbelius, šeimos gyvenimą. Tad 1988 m. vasarį JAV lietuvių savaitraštyje „Dirva“ buvo publikuotas M. Tūbelytės-Kuhlmann atsiminimų ciklas „Vaikystės atsiminimai“.⁵³ Įžangoje Marija skaitytojams atvirai pareiškė, jog šiuose skaitiniuose jie nerasią politikos, tik šeimos gyvenimo akimirkas ir buitines detales. Vis dėlto pasakojimas ne tik labai gyvas ir suteikia Tūbelių šeimos portretui ryškių potėpių, bet ir informatyvus, padedantis užpildyti kai kurias biografines spragas. Šie M. Tūbelytės atsiminimai neabejotinai buvo žinomi ir kitiems J. Tūbelio biografams, tačiau iki šiol nė vienas nedrįso į Juozą ir Jadvygą Tūbelius pažvelgti ne tik profesionalaus istoriko žvilgsniu, bet ir dukters akimis.

Labai gaila, kad neišliko arba sovietmečiu buvo sunaikintas vertingas Tūbelių šeimos archyvas: dokumentai, laišakai, fotoalbumai, kuriuos likimo valiai namuose paliko iš Lietuvos pasitraukusios J. Tūbelienė su dukrele. Marija ne sykį dienoraštyje užsiminė, jog ir tėvas, ir motina namuose, Dainavos g. 5, turėjo savo darbo kabinetus, kuriuose nuolat kažką rašė, dirbo. Neabejotina, jog labai smulkmenišką ir nuolatos su pilnu portfeliu dokumentų vaikstantis ministras J. Tūbelis namuose galėjo turėti asmeninį įvairių dokumentų nuorašų archyvą. Deja, iki šiol nepavyko sužinoti, kur dingo šie vertingi dokumentai ir kiti Tūbeliams priklausę daiktai. Ypač apmaudu, jog J. Tūbelienė, apimta šoko dėl būtino pasitraukimo iš šalies, neleido dukteriai pasiimti net asmeninių nuotraukų albumėlių ir brangių daiktų. Viskas liko namuose ir viskas pražuvo.

Tačiau jau išvykusi iš Lietuvos M. Tūbelytė nusprendė neklausyti motinos ir pradėjo rašyti dienoraštį, pasakojantį jų kelionės į JAV nuoty-

⁵³ Tūbelytė-Kuhlmanienė M., Vaikystės atsiminimai, *Dirva*, 1988, Nr. 5–15.

kius ir vargus. Tikėtina, jog dienoraštis buvo rašomas kelerius metus, bet išliko tik vienas jo sąsiuvinis. Jos sūnus P. Kuhlmannas maloniai leido jį panaudoti knygos autoriui. Apie dukters ir motinos santykius vėlyvuju laikotarpiu daugiausia papasakoti padėjo išlikęs pluoštas J. Tūbelienės atvirlaiškių, rašytų dukteriai Marijai 1945–1980 metais, taip pat saugomų P. Kuhlmanno asmeniniame archyve. Autorė naudojosi ir keliolika interviu apie J. Tūbelį ir J. Tūbelienę, kuriuos M. Tūbelytė davė įvairiems Lietuvos laikraščiams lankydamosi Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo.⁵⁴

Atskiro žodžio reikalauja monografijoje pateikta ikonografinė medžiaga. Autorė nuoširdžiai dėkoja Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros vadovei Renatai Mikalajūnaitei už suteiktą teisę publikuoti šio muziejaus fonduose saugomas istorines nuotraukas. Dėkojame Lietuvos centrinio valstybės archyvo Fotodokumentų skyriaus vedėjai Ingai Vizgirdienei bei vyriausiajai archyvarei Ramutei Vaikšnoraitei už profesionalią pagalbą. Ačiū tariame Kauno regioninio valstybės archyvo direktoriui Gintarui Dručui bei vyriausiajai specialistei Džiuljetai Kundrotienei. Už suteiktas puikias iliustracijas dėkojame Kauno technologijos universiteto bibliotekos direktorei dr. Gintarei Tautkevičienei bei Retų spaudinių fondo vedėjai dr. Editai Korzonaitei ir Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senųjų ir retų spaudinių skyriaus vyresniajam bibliotekininkui Alvydui Surbliui. Iliustracijų šiai knygai maloniai suteikė Gederto Eliaso Jelgavos istorijos ir meno muziejus. Nuoširdžiai ačiū sakome Klivlando lietuvių dokumentavimo centro direktoriui Andriui Jonui Dundurui, leidusiam pasinaudoti šio centro saugomais dokumentais bei nuotraukomis. Už galimybę publikuoti unikalias nuotraukas, J. Tūbelienės laiškus, suteiktą informaciją apie Tūbelių giminės istoriją ir jos įamžinimą nuoširdžiai dėkojame Juozo Tūbelio sesers Onos anūkei Audronei Baltuškaitei, kuri puoselėja Tūbelių giminės atminimą Rokiškio apylinkėse. Už galimybę publikuoti pluoštą retų ir vertingų istorinių

⁵⁴ Skučaitė R., Aš esu lietuvis. Interviu su M. Tūbelyte-Kuhlmann, *Lietuvos aidas*, 1992 06 13, Nr. 131, p. 9; Skučaitė R., Marija Tūbelytė-Kuhlmanienė, Apie mano tėvą Juozą Tūbelį, *Kauno laikas*, 1992 04 18, Nr. 81, p. 11; Milkevičiūtė G., Gimtinėje po 55 metų, *Vakarinės naujienos*, 1992 05 26, Nr. 111, p. 2. ir kt.

vaizdų esame dėkingi Vidai Bartkienei, Ramūnui Janulaičiui, Stanislovui Sajauskui, Vytautui Juliui Smetonai, Aloyzui Šakmanui, Sauliui Žaldokui ir kitiems.

Už vertingus patarimus ir pastabas autorė nuoširdžiai dėkoja monografijos recenzentams doc. dr. Daliai Bukelevičiūtei ir prof. dr. Juozui Skiriui.

PIRMOJI DALIS

Juozo ir Jadvygos
veržlios jaunystės metai

Juozukas iš Ilgalaukių kaimo

Juozas Tūbelis gimė 1882 m. balandžio 6 d. (pagal naująjį kalendorių bal. 13 d.) Ilgalaukių kaime, Panemunėlio valsčiuje, dabartiniame Rokiškio rajone, pasiturinčio ūkininko Juozo Tūbelio (1846–1933) ir Barbaros Stašytės-Tūbelienės (1860–1883) šeimoje. Juozas buvo antras vaikas, turėjo vyresnę seserį Viktoriją, o 1883 m. gimė dar viena sesuo Ona (1883–1955); ją gimdydama motina mirė. Senosios Tūbelių gryčios neliko, tačiau dabar tą vietą žymi prie pat kelio Rokiškis–Pandėlys atstatytas dar tarpukariu Ministrui Pirmininkui J. Tūbeliui pastatytas paminklas.¹ Motina mirė gana anksti, vos dvidešimt trejų metų, tad tėvas vedė antrą kartą. Su antrąja žmona Veronika Jankevičiūte J. Tūbelis vyresnysis susilaukė dar dviejų vaikų – dukters Emilijos ir sūnaus Liongino. Taigi Juozuką su seserimis užaugino pamotė, sugebėjusi savo širdies šiluma dalytis ir su savais vaikais, ir su našlaičiais.

Visi ateiname iš vaikystės pasaulio. J. Tūbelio gimtasis Ilgalaukių kaimas, šiandien esantis Rokiškio rajone, pasižymi gana tipišku šiaurės Lietuvos kraštovaizdžiu. Šiose žemėse VIII–IX a. buvo įsitvirtinusi sėlių gentis, kuri plėtojo žemdirbystę, gyvulininkystę ir žvejybą. XIII a. šiauriniai sėliai susiliejo su latgaliais, o pietiniai – su aukštaičiais. Čia susiformavo savita rokiškėnų tarmė, ji visą laiką buvo juntama ir Juozo Tūbelio kalboje. Tvirtas lietuviškas nusistatymas

¹ Baltuškaitė A., *Tūbeliai ir jų palikuonys*. Giminės istorijos tyrimo rankraštis.

*Ilgalaukių kaime J. Tūbelio gimtuosius namus žymi
paminklinis akmuo bei kieme augantis ąžuolas.
Sodyboje 1989 m. buvo pasodinta ąžuoliukų giraitė. 2019 m.*

A. Baltuškaitės archyvas

taip pat kilo iš gimtųjų Panemunėlio apylinkių ir čia gyvenusių lietuvių šviesuolių veiklos pavyzdžių, jų pasipriešinimo carinės Rusijos priespaudai ir tautinei diskriminacijai, jų kovos už lietuvišką žodį ir katalikybę.

Amžininkų, galinčių apibūdinti J. Tūbelio tėvus, jau neberasime, tad tenka remtis negausiais publikuotais atsiminimais, cituojamais dažno tyrinėtojo. Apie J. Tūbelio vaikystę išsamų tekstą publikavo žurnalistas Antanas Dėdelė proginiame leidinyje, skirtame Juozo Tūbelio 10 metų ministro pareigų sukakčiai paminėti. Rengdamas leidinį A. Dėdelė turėjo galimybę naudotis ne tik paties J. Tūbelio, bet ir autentiškais jo artimų draugų pasakojimais. Pasak A. Dėdelės, J. Tūbelio tėvas dėl savo energijos ir sumanumo buvo iškilęs į stambius žemvaldžius, bet visą gyvenimą liko geraširdis lietuvių ūkininkas. Kasdien Tūbelių duris varstydavo kaimynai ūkininkai, vienas patarimo klausdamas, kitas kokio padargo, sėklos ar net duonos pasiskolinti prašydamas. Ir visiems, be išimties,

I. Juozo ir Jadvygos veržlios jaunystės metai

*Dailininko J. Mackevičiaus tapyti Ministro Pirmininko
J. Tūbelio gimtinės peizažai. 1930 m.*

Šaltinis: Vytauto Didžiojo albumas, Kaunas, 1933.

J. Tūbelio tėvui priklausiusio Augustinavos dvaro vietą šiandien žymi senas ąžuolas.

Autorės nuotrauka

J. Tūbelio tėvo (1846–1933) portretas. XX a. 2 dešimtmetis.

A. Baltuškaitės archyvas

J. Tūbelio tėvas su žmona Veronika ir trimis jauniausiais vaikais – Ona, Lionginu ir Emilija. XIX a. pabaiga.

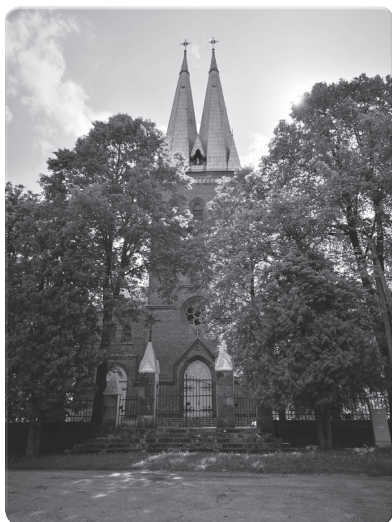
P. Kuhlmanno archyvas

visada J. Tūbelio tėvas noriai padėdavo. Kai kurių kaimynų neūkiškumas ir negebėjimas apskaičiuoti savo galimybių erzindavo ir supykęs jis sakydavo daugiau nieko neskolinsiąs, bet kai žmogus ir vėl kreipdavosi – nė žodžio netardamas paskolindavęs, ko prašomas.²

Didžiausias autoritetas Juozukui nuo vaikystės buvo tėvas Juozas. Kilęs iš pasiturinčių ūkininkų šeimos ir paveldėjęs apie 20 ha ūkį, J. Tūbelis vyresnysis pasižymėjo energija, sumanumu ir darbštumu. Per keliolika ūkininkavimo metų jis ne tik išplėtė ūkį iki 56 ha, bet ir netrukus nusipirko stambų, apie 200 ha žemės turintį Augustinavos vienkiemį. Ūkis buvo didelis, bet apleistas, tad žemę teko plėšte išplėsti iš nenaudingų krūmynų. Tik nusausinus balas, iškirtus krūmus ir išrovus kelmus ūkis virto pavyzdiniu.³ Ūkininkauti šiose žemėse buvo sunku – žemdirbystei trukdė ne tik raižytas reljefas, bet ir prastos dirvos. Tačiau savo produkciją realizuoti geresnėmis kainomis padėjo XIX a. pabaigoje nutiestas Radviliškio–Daugpilio geležinkelis: juo ūkininkai galėjo pasiekti Rygą. Vietiniai Panemunėlio žemdirbiai mokėsi moderniai ūkininkauti iš Panemunėlio dvaro, garsėjančio nuo XVI amžiaus. Šį dva-

² Dėdelė A., Juozo Tūbelio jaunystė, *Juozo Tūbelio gyvenimo ir veiklos bruožai: jo 10 metų ministeriavimo sukakčiai paminėti*, parengė Kauno tautininkų laikraštinių apylinkė, Kaunas: „Pažangos“ b-vė, 1936, p. 8.

³ Ten pat, p. 6.

Panemunėlio bažnyčios priekinis ir šoninis fasadas. 2019 m.

A. Baltuškaitės archyvas

rą valdė bajorų šeimos – iš pradžių Pliateriai, vėliau Kosakovskiai, Komarovskiai, Svionteckiai.⁴

J. Tūbelio tėvas Panemunėlio apylinkėje buvo pagarsėjęs kaip didžiausias bažnyčios mecenatas. Panemunėlyje nuo 1772 m. stovėjusią medinę bažnyčią kunigas švietėjas Jonas Katelė, parapijiečių remiamas aukomis, perstatė į didžiulę mūrinę bažnyčią, kuri ir šiandien tebestovi. Ši šventovė yra tartum paminklas J. Tūbelio dosnumui. Vietinių žmonių teigimu, jis savo lėšomis pastatė kone pusę bažnyčios. Nors apylinkėje vietiniai dvarininkai lenkai gerokai lenkė J. Tūbelį turtais, bet jų indėlis į Panemunėlio bažnyčios statybą buvo kuklus: „Jiems tik lonkoje sėdėti, o bažnyčios statyti tai nereikia“, – sakydavo pyktelėjęs J. Tūbelio tėvas. Ne tik piktinosi – gelbėjo padėti, už savo pinigų įrengė didįjį altorių, jo centre pastatė šv. Juozapo statulą; todėl naujoji bažnyčia gavo Šv. Juozapo Globos vardą.⁵ Panemunėlio bažnyčios statyba buvo baigta tik 1911 m., o ją pašventino kunigas Jonas Mačiulis-Maironis. A. Baltuškaitės teigi-

⁴ Bičiūnas V., *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai 1831–1908*, Kaunas: Meno spaustuvė, 1934, p. 124.

⁵ Dėdelė A., *Juozo Tūbelio jaunystė, Juozo Tūbelio gyvenimo ir veiklos bruožai: jo 10 metų ministeriavimo sukakčiai paminėti*, parengė Kauno tautininkų laikraštinių apylinkė, Kaunas: „Pažangos“ b-vė, 1936, p. 8.

mu, J. Tūbelio tėvas Panemunėlio bažnyčios statybai skyrė 1/3 lėšų, taip pat iš dalies finansavo Joneliškių kapinių, kuriose vėliau atgulė amžinojo poilsio, aptvėrimą solidžia akmenine tvora.⁶ Kokie aitvarai nešė turtus J. Tūbelio tėvui? Buvo kalbama, kad jis radęs lobį, tačiau tai tebuvo nerimtos pavyduolių šnekos. J. Rudoko manymu, lėšas Augustinavos dvarui su 200 ha žemės įsigyti J. Tūbelio tėvas tikriausiai sukaupė nuomodamasis apleistų smulkių apylinkės palivarkų žemes. Bet vien sumanumo ir taupumo nepakako: jis buvo tvirto būdo, veiklus žmogus ir labai geras žemės ūkio gamybos organizatorius. Be to, greičiausiai daugumą savo pajamų gaudavo iš dideliais kiekiais auginamų ir perdirbamų linų, jų pluošto ir sėmenų.⁷ Tačiau būta ir nesėkmių: verslo planas įsigyti ūkį iš lėbaujančio Meldaiškių dvaro savininko baigėsi katastrofa – ūkis (veikiausiai) buvo padegtas, o J. Tūbelio tėvas tik dėl laimingo atsitiktinumo pats nežuvo per gaisrą ir atsipirko rankos nudegimu. Po šio įvykio jis daugiau nebandė plėsti savo valdų, stengėsi našiai ūkininkauti Augustinavos ūkyje.

Penkių J. Tūbelio vaikų likimai susiklostė įvairiai. Tėvo pasididžiavimu tapo Juozukas, kuris ne tik baigė aukštuosius mokslus, bet ir nepriklausomoje Lietuvoje atliko svarbų politinį vaidmenį. Apie kitų vaikų likimus informacijos stinga. Remiantis J. Tūbelio dukters Onos anūkės A. Baltuškaitės pasakojimu, vyriausioji duktė Viktorija Tūbelytė (1880–1965), gavusi gerą kraitį (jai priklausančią tėvų ūkio dalį pinigais), ištekėjo už grįžusio iš Amerikos lietuviu Mulos, kuris nusipirko 40 hektarų ūkį Kazliškyje, netoli Augustinavos. A. Baltuškaitės močiutė Ona Tūbelytė 1910 m. buvo ištekinta už Juozo Baltuškos, kilusio nuo Svėdasų, iš Kuniškių kaimo. Ona su seserimi Viktorija vaidino slaptuose vaidinimuose, kuriems pjeses rašė Juozas Tumas-Vaižgantas, gan artimai bendravęs su Panemunėlio kunigu J. Katele, tad A. Baltuškaitė daro prielaidą, kad jis galėjęs supažindinti Oną su savo giminaičiu Juozu Baltuška, nes J. Tumo motina taip pat buvo Baltuškaitė, kilusi iš Svėdasų krašto. Ištekėjusi už J. Baltuškos Ona išvyko gyventi į Nemunaitį Alytaus rajone. Ten kuni-gavęs vyro brolis Feliksas Baltuška sutiko į savo namus priimti jauna-

⁶ Baltuškaitė A., *Tūbeliai ir jų palikuonys*. Giminės istorijos tyrimo rankraštis.

⁷ Rudokas J., *Juozo Tūbelio laikai*, Vilnius: Žemės trauka, 2019, p. 18.

*Ona Tūbelytė su vyru
Juozu Baltuška. Apie 1910 m.*

P. Kuhlmanno archyvas

*O. Baltuškienė su sūnumi Feliksu
ir dukterim Genovaite. Apie 1920 m.*

A. Baltuškaitės archyvas

vedžius. Vėliau, apie 1920 m., J. Tūbeliui padovanojus dukteriai Onai 40 hektarų žemės, Ona ir Juozas Baltuškos su dviem vaikais – Genovaite (1911–1975) ir Feliksu (1914–1976) – sugrįžo gyventi į Augustinavą, pradėjo statyti savo namus ir ūkininkauti.⁸

Jauniausia Tūbelytė – Emilija, brolio Juozo paskatinta, baigė „Saulės“ draugijos mokytojų kursą. Vėliau ištekėjo už ekonomisto Povilo Šalčiaus, garsaus lietuvių keliautojo Mato Šalčiaus brolio. Kurdamas žemės ūkio produkcijos perdirbimo bendrovės J. Tūbelis artimai bendravo su P. Šalčiumi, tad galime spėti, jog su būsimuoju vyru Emilija susipažino per brolių. Emilija ir Povilas Šalčiai susilaukė trijų vaikų: Mindaugo, Algimanto ir Gailutės. Emiliją Šalčiuvienę 1931 m. pakirto šiltinė, o mažus vaikus, likusius našlaičiais, Augustinavos kaime užaugino vyresnioji Emilijos sesuo Ona Baltuškienė.⁹

⁸ Baltuškaitė A., *Tūbeliai ir jų palikuonys*. Giminės istorijos tyrimo rankraštis.

⁹ Ten pat.

INGRIDA JAKUBAVIČIENĖ – istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, dirbanti Istorinėje Lietuvos Respublikos Prezidentūroje Kaune. Jau aštuonerius metus ji intensyviai ir nuosekliai tyrinėja Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) politinį, visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą, iškiliausių politinių veikėjų biografijas. Ji – knygų „Seserys. Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė“ ir „Duetas. Antanas ir Sofija Smetonos“ autorė. Naujoji jos knyga – apie Juozo ir Jadvygos Tūbelių porą.

Ilgametis Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas, valstybės turtų ir žemės ūkio, švietimo ir finansų ministras, ekonomistas, finansininkas ir Lietuvių tautininkų sąjungos vadovas J. Tūbelis ir aktyvi visuomenininkė, žurnalistė, Užsienio reikalų ministerijos tarnautoja J. Tūbelienė neabejotinai priklausė nepriklausomos Lietuvos politiniam elitui. Amžininkus stebino, kaip šioje poroje susiderina du individualistai, pasižymintys ryškiais charakteriais bei labai skirtingais interesais.

Ši knyga skaitytojus ves jos herojų gyvenimo keliu – nuo vaikystės iki paskutinio atodūσιο neaplenkiant nė vieno posūkio ar iškilusios kliūtis, kartu su jais išgyvenant jų šlovės akimirkas bei apmąstant skaudžius likimo smūgius. Pasakojimą papildo gausi vaizdinė medžiaga, nuotraukos bei dokumentai iš valstybinių archyvų, muziejų ir privačių asmenų rinkinių.

Anot autorės, pagrindinis šios knygos tikslas yra ne tik šeimos istorija, atskleidžiamos herojų asmeninės paslaptys ar išgyventos politinės intrigos. Šie nepriklausomos Lietuvos politinio elito atstovai savo unikalia gyvenimo istorija suteiks puikių patriotizmo ir atsidavimo valstybės gerovės labai pamokų, kurių dažnai pasigendame šiandiniame politiniame gyvenime.

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt